

קרבן פסח

הרב מוטי פרנקו

בזמן שבית המקדש היה קיים קורבן הפסח היה מרכזו של חג הפסח, כיום, לצערנו, נשארו לנו רק מעשים לזיכרונו. מתוך עיון בגבורות ה' של מהר"ל נתחבר לדיני הקרבן והבנת עומק עניינו ונוכל להבין את משמעותו של החג.

אלו הם דיני פסח כפי שהם מובאים במסכת זבחים, ונאמרים מידי בוקר בסדר הקרבנות בסוף המשנה האחרונה:

הפסח. בזמן שביהמ"ק קיים בי"ד צריך לשחוט בין הערביים לשם פסח. ושלא לשמו פסול וצריך שיהיה שה תמים בין שנה, זריקת דמו ואימוריו על המזבח ונאכל בלילה למי שנמנה עליו קודם שחיטה ואינו נאכל כי אם צלי אש על ראשו ועל כרעיו ועל קירבו ואסור לאכול ממנו נא ומבושל, ואסור לערל ומשומד ואסור לשבור עצם ממנו ואסור לאכול אותו בשתי בתים, ומצותו לאכול אותו על מצות ומרורים.

נקדים ונאמר, שקרבן פסח מצריך עיון גדול, ושמהלימוד הראשוני שלו עולים עניינים שונים: האם הוא קרבן יחיד או קרבן ציבור? בדיניו המיוחדים שונה קרבן הפסח משאר הקרבנות: צריך לאכול אותו בבית אחד, אסור לשבור בו עצם, והוא נאכל רק צלי ולא מבושל. כמובן שצריך לציין שפסח ומילה הן שתי מצוות העשה היחידות שהעובר עליהם מתחייב בכרת ובזה שוב מתייחד קרבן פסח משאר הדברים. על בסיס הדבר הזה, המהר"ל מתחיל לבאר את עניין הדינים המיוחדים לקרבן פסח, וממילא עומד על הנקודה המיוחדת בקרבן הזה.

שייכות עם ישראל לקב"ה

כותב המהר"ל¹: "והכתוב נתן טעם לפסח, 'אשר פסח ה' על בתי ישראל במצרים' (שמות יב) ר"ל שהכה בכורי מצרים ובתינו הציל וזה מורה" - הנקודה הזאת שה' פסח על בתי ישראל - "כי ישראל הם להקדוש ברוך הוא שאין אחד מכה ומפסיד דבר שהוא שלו ובזה אנו עבדים לו ועובדים אל השם יתברך בעבודתו שהוא הקרבת הפסח כעבד שהוא עובד לרבו". הפסיחה על בתי ישראל והכניסה לבתי המצרים היא מעשה שמורה על השייכות המיוחדת של ישראל לקב"ה. נכון שכל יציאת מצרים מורה על זה, אבל הנקודה הזאת מתחדדת בפסיחה: "בלילה ההוא... ועברתי" - אני עובר, אני מכה, אני מבדיל בין ישראל ובין מצרים. לכאורה כל הבכורות היו בגזירה, גם על בכורי ישראל הייתה מחשבה כזו, לכן צריך לפדות אותם ולכן גם נוהגים הבכורים בימינו להתענות. למרות המחשבה הראשונית, עצם זה שהקב"ה פוסח על בתי ישראל ונכנס לבתי מצרים מורה על השייכות, על הקשר ועל הברית המיוחדת שבין ישראל לבין הקב"ה, שהרי "אין אחד מכה ומפסיד דבר שהוא שלו". אמנם אנו מוצאים שהקב"ה הכה את בני הרבה פעמים אחר כך, אבל זה לא דומה לענייננו. במכת בכורות הייתה נקודת הבחירה, כאן ה' בחר בנו, ברגע שהייתה אפשרות להרוג את בכורות ישראל הקב"ה הבדיל אותם, ומתחיל תהליך יציאת ישראל ממצרים והכניסה לברית עם הקב"ה. אחרי שאתה כבר בתוך הברית אפשר להכות פה ושם, אבל אתה כבר בפנים. מכת בכורות הייתה השלב בו התברר בצורה ברורה האיחוד שבין ריבונו של עולם לבין ישראל.

אחדותו יתברך

אומר המהר"ל: "והלקיחה שלקח השם יתברך ישראל היא מפני שהוא יתברך אחד בוחר בעם מיוחד ולא בריבוי האומות שכשם שהוא אחד בוחר בעם אחד ולכך הקרבת הקרבן הזה מעם אחד אל השם ית' שהוא אחד" - המשפט הזה הוא היסוד לכל ביאורו של המהר"ל על קרבן פסח. מילת המפתח היא "אחד", ונראה שזה העניין החוזר בכל קרבן הפסח.

הרמב"ם (הלכות יסודי התורה א, ז) אומר שהקב"ה אחד ומיוחד ואין בלתו. הרמב"ם מבאר ששם העצם "אחד" מתאים רק לריבונו של עולם, כל שימוש שלנו במילה אחד על כל דבר אחר בעולם הוא בעצם רק שימוש מושאל. זאת אומרת שכשאני אומר שיש פה מכשיר אחד, אז זו לא ההגדרה העצמית של המכשיר. כשאני אומר על דבר: "אחד", זה

¹ קטעי המהר"ל המופיעים במאמר מובאים מ'בכורות השם', בחלק 'הלכות פסח בקצרה'

מקרי, כי כרגע יש פה מכשיר אחד, אבל אם היה פה עוד מכשיר אז היו כבר שניים. אפילו אם נגיד שיש מכשיר אחד כזה בעולם ואין עוד מכשיר כמוהו, אז המכשיר הוא אחד, אבל יש גם ספר אחד ויש גם שולחן אחד, יש המון דברים שהם אחדים. במה האחד ביחס למכשיר שונה מהאחד ביחס לספר? זה אחד וזה אחד. זאת אומרת שהתואר "אחד" ביחס לשאר הדברים אינו הגדרה עצמית, אלא תיאור חיצוני שכרגע שייך אליו. האחד היחיד ששייך לדבר עליו במובן של אחד בעצמותו, זה ריבונו של עולם, כי הוא אחד שאין שום דבר בלתו, הוא אחד יחיד ומיוחד. לא ניתן לומר: "ריבונו של עולם אחד אבל גם אני אחד", מכיוון שאין לך מציאות נבדלת ממציאותו יתברך, אין דבר בעולם שהוא אחד מחוץ לריבונו של עולם, אלא הכל חלק ממנו.

ה' אחד ושמו אחד - אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם

אומר המהר"ל שהקב"ה אחד, ושיש לו גם בעולם עם אחד. צריך להבין את האמירה הזו מכיוון שברור ש-'אחד' זה לא מתייחס לעם ישראל כמו להקב"ה, אבל יש בו בחינה כזאת. "מפני שהוא ית' אחד בוחר בעם מיוחד ולא בריבוי האומות" - הגמרא (ברכות דף ו', א) אומרת שהקב"ה מניח תפילין, ובתפילין של הקב"ה כתוב "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", כאילו יש אחד בשמים ויש אחד בארץ. זאת אומרת שהקב"ה שם אומה אחת בעולם שהיא בבחינת אחד, שהיא שייכת להכל, שהיא כוללת ומקיפה את הכל. באורות ישראל הרב אומר שכנסת ישראל היא תמצית ההוויה כולה. יש שבעים אומות בעולם, ולכל אומה יש כח אחד. המספר שבעים דומיננטי גם ביהדות, יש שבעים זקנים, יש שבעים סנהדרין, ושבעים נפש כשירדו בני יעקב למצרים. לכן המהר"ל מסביר שיש בעם ישראל גם כן את כל מה שיש באומות, השבעים כוחות נמצאים בתוך עם ישראל. זאת אומרת שכדי שהעם שהולך לקרוא בשם ה' בעולם יוכל להרים ולחבר את כל הוויה כולה אל ריבונו של עולם, הוא חייב להיות בבחינת אחד. לכן אומר המהר"ל, שמכיוון שריבונו של עולם אחד וזה תכלית כל העולם כולו, שכולם ידעו את מציאות ה' - "ביום ההוא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד", - לכן חייב להיות עם שהוא בבחינת האחד הזה. לא יכול להיות שיש להקב"ה הרבה עמים, הרבה כוחות שונים ונפרדים, אלא הקב"ה בוחר בעם אחד יחיד ומיוחד, שיכול להקיף את הכל, לחבר את הכל לתכלית האחת. כדי להגיע למציאות האחדותית שכל ההוויה כולה מתחברת בעבודת ה', צריך שיהיה גם פה בארץ כח ששייך למציאות הזאת של האחד, וזה בעצם כוחו של עם ישראל.

עפ"י היסוד הנפלא הזה המהר"ל מסביר את כל דיני קרבן הפסח.

זמן קרבן פסח

כותב המהר"ל:

ושחיטת קרבן זה בין הערבים הוא זמן מיוחד לעצמו שכיון שהתחיל לערוב ויום של אחריו עדיין לא בא, והנה זה הזמן שהוא בין הערביים אינו שייך לגמרי ליום שלפניו, ואינו שייך לגמרי ליום של אחריו ולכך הזמן הוא מיוחד ובו ראוי שחיטת פסח אל מי שהוא אחד.

המהר"ל מתחיל מהזמן של שחיטת הקרבן. כל עניינו של הקרבן הוא לבטא את האחד המיוחד, לבטא את הברית שבין ריבוננו של עולם שהוא אחד לבין העם שהוא האחד פה בארץ. לכן כל פרט מפרטי הקרבן מורה על הנקודה של האחדות ולא של הריבוי, הכל אחדותי. עניינה של העבודה הזרה הוא הריבוי, בכל דת אלילית יש את האל הזה ואת האל הזה, ובסופו של דבר המקסימום שהצליחו להגיע זה לצמצם את הריבוי לשני חלקים, הטוב והרע, החושך והאור, ללא היכולת לאחד בין שני ההפכים. קרבן הפסח הפוך, הוא מורה על ההתגלות האלוקית של ריבוננו של עולם לישראל, הנקודה המיוחדת האחדותית. לכן אומר המהר"ל שזמן ההקרבה הוא דווקא בין הערביים, כי זהו זמן העומד בפני עצמו.

שחיטת הקרבן לשם פסח

ממשיך וכותב המהר"ל: "ויהיה נשחט לשם פסח שצריך שצריך ליחד הקרבן אליו ולשחוט לשמו כי ראוי לייחדו לו ולא יצטרף עמו דבר אחר שהקרבן הזה הוא אל השם יתברך במה שהוא אחד". אם אדם לא שוחט את הקרבן לשם פסח אז יש לו כוונה מעורבת - "שחטתי קרבן, איזה קרבן? אחר כך אבחר, אם ארצה אוכל אותו לשם פסח, אם ארצה אז לשם קרבן אחר". בקרבן פסח אדם חייב להתכוון, לייחד קרבן שכל עניינו זה ההתייחדות, האיחוד. חייב האדם בעת שחיטת הקרבן להתכוון דווקא לשם הקרבן המאוד מסויים הזה.

ואינו נאכל אלא למנויו

ממשיך המהר"ל: "ואינו נאכל אלא למנויו שצריך האדם ליחד אליו הקרבן שיהיה עבודתו ביחוד שהוא אל השם יתברך שהוא מיוחד מן עם אשר הם מיוחדים בעבודתו". לפני שאדם ניגש לקרבן הוא צריך להימנות עליו. להימנות על הקרבן פירושו, שאתה מייחד אותך ואת הנמנים איתך דווקא אל הקרבן, והדבר מאוד מיוחד. ברגע שאדם מייחד, שהוא נמנה על דבר מסוים, נוצר קשר בינו לבין הדבר, והוא שייך אליו. האדם

צריך לייחד אליו הקרבן על ידי זה שנמנה עליו - "שיהיה עבודתו ביחוד שהוא אל השם יתברך שהוא מיוחד מן עם אשר הם מיוחדים בעבודתו". ישנה התקשרות אל עבודת הקרבן, אל ריבונו של עולם, ובזה בעל הקרבן מראה שכל עניינו הוא ההתייחדות אל עבודת ה'.

ואינו נאכל כי אם צלי אש

ואינו נאכל כי אם צלי אש כי כאשר נצלה נעשה הבשר אחד שיצא הרוטב ונתקשר הבשר ונעשה אחד ואסור לאכול הפסח נא ומבושל, שהמבושל וכן נא היפך זה שאינו אחד שאדרבה על ידי הרוטב מפרר ומתחלק הבשר.

בישול הבשר גורמת להתרחבותו ולכן המים נכנסים בתוכו, הרוטב מתערב בו, והבשר מתרכך. כלומר יש פה תהליך הפוך מאחדות - המים מתערבבים, והבשר עצמו מתרחב ונפתח. הצלי לעומת זאת הוא בדיוק הפוך, הבשר מתכווץ, מתקשה, וכל מה שנמצא בתוכו נפלט החוצה. כל עניינו של קרבן הפסח זה האחד ולא רבים, ללא עירוב, ללא דברים נוספים, אחד יחיד ומיוחד. הצלי מסמל את האחד הזה, הוא דוחה דברים נוספים והוא עצמו מתקשר, מתאחד ומתאגר.

שה תמים בן שנה

ודווקא שה תמים בן שנה, כי השה בפרט לדקותו היא יותר אחד שכל דבר דק הוא אחד ביותר ואם הוא בן שתים שניו היו מחולקים וגופו גם כן מחולק כי דווקא הדבר הדק אינו מתחלק.

התורה מחייבת דווקא שה תמים בן שנה ולא כבש או פרה, כי הוא דבר דק, ובזה ניכרת אחדותו. מצד האמת, אם נתבונן במיקרוסקופ נגלה שנמלה ופיל זה אותו דבר, ואין הבדל מהותי ביניהם כמו שהכוזרי כתב. אלא שכאן יש אמירה בדקות הזו של השה, בדרך כלל ככל שהדבר הוא יותר דק הוא גם יותר א חד. אם יש לך חבילה גדולה אז מן הסתם יש לך יותר דברים, ואם החבילה דקה כנראה שיש שם דבר אחד. דבר דק מורה בעצם על הנקודה האחדותית. ולכן קרבן הפסח צריך להיות שה בן שנה.

ערל ונכרי לא יאכל בו

ממשיך המהר"ל: "ואסור לאכול ממנו ערל ומשומד כי המשומד עובד עבודה זרה יוצא מן אחדותו יתברך". לכאורה התורה לא כותבת שאדם שחטא לא יכול להקריב קרבן, והגמרא בנדריים בעצמה אומרת שישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, ולכן גם משומד הוא עדיין ישראל, אז למה ההלכה הוציאה אותו מקרבן פסח בגלל שהוא עובד עבודה זרה?

התשובה לשאלה זו היא על פי היסוד שחוזר עליו המהר"ל. ברור שהמשומד בסגולת נשמתו הוא עדיין ישראל, ומצד סגולת ישראל - אע"פ שחטא ישראל הוא. אבל להקריב קרבן פסח הוא לא יכול, כי כל עניין קרבן פסח זה להורות שאתה מקבל עלך את ריבונו של עולם ואת אחדותו יתברך. המשומד לא יכול להיות קשור לעניין של קרבן פסח כי הוא עובד עבודה זרה. אדם שחוטא בחטאים כאלו ואחרים אפילו במזיד ולא רוצה לעשות עליהם תשובה, אף על פי כן הוא שייך לקרבן פסח. אבל כשאדם עובד עבודה זרה שכל עניינה היא נגד אחדותו יתברך, אין הוא שייך בכלל לעבודה המיוחדת של קרבן פסח. קרבן פסח מבטא את הרגע שבו ריבונו של עולם פסח על בתי מצרים ובחר בישראל, הוא אחד וישראל אחד, ולכן העובד עבודה זרה לא שייך בו.

אומר המהר"ל: "וישראל הם עם אחד במילה ובפריעה" - מילה ופריעה זה דווקא אצל ישראל, אמנם גם ישמעאל מל, אך לא מקיים פריעה. "והמילה ברית יחיד, לכן לא יאכל ממנו הערל" - כאן יש נקודה אחרת, בערל יש חסרון ברית של היחיד. ברית המילה היא ברית של היחיד מול אלוהיו. אדם שלא עשה ברית לא יכול להיות חלק מקרבן פסח. הרי כל עניינו של קרבן פסח זה הברית שבין ישראל לבין ריבונו של עולם, מעשה ברית המילה כביכול מכניס אותך לכלל ישראל, ואדם שאין בו את ברית המילה, לא יכול להיכנס לברית הפסיחה של ה' על ישראל, ולהיות חלק מכלל ישראל.

דרך אכילת הקרבן

ומצוותו לאכול אותו על קרבו ועל כרעיו הכל כאחד שלא יתחלק כי עבודתו למי שהוא אחד. ואסור לשבור עצם בפסח שלא יהיה נחלק העצם שהוא יסוד בנינו שעליו נסמך לא יהיה מחולק כי דבר זה הוא חילוק גמור אשר אין ראוי בקרבן זה.

לא כתוב שאת הגידים אסור לשבור או משהו מעין זה אלא דווקא את העצמות. אולי אפשר היה לומר שאת שאר החלקים אוכלים ואת העצמות לא אוכלים. אבל הדבר לא מדויק מכיוון שיש כאלה שכן אוכלים את מה שבתוך העצם ודווקא אוהבים לאכול את החלק

הזה. אומר המהר"ל שמבנה הגוף הוא על בסיס העצמות, אז אם אתה שובר גיד, שובר בשר זה לא כזה נורא. אבל את העצמות שהם יסוד בניין הגוף, שהם עצם הגוף, אתה לא יכול לשובר מכיוון שתהרוס אותו ואז הוא לא יהיה גוף שלם אחד. לכן את יסוד הבניין של הבהמה אסור לשובר, מכיוון שעניינו של הקרבן להורות על היסוד האחדותי.

זמן אכילתו

ממשיך המהר"ל ואומר:

ומצוותו לאכול אותו בלילה, כי מצד עצמינו ההעדר והחושך רק כי הקיום לנו בו יתברך ולכן המצרים קיבלו הפסד והעדר בלילה, ואנחנו מצד השם יתברך בא לנו הקיום ולא נתן המשחית לבוא אל ביתנו.

הלילה אצל המהר"ל זה ההעדר. יש כאן אמירה מאוד משמעותית, אדם מישראל שאוכל את הפסח בלילה, שזהו זמן ההעדר בעצם אומר "מצד עצמינו בא ההעדר והחושך", אין לנו ממשות, אין קיום לאדם מצד עצמו. כביכול אם אדם מפריד את ריבונו של עולם מהאדם או מישראל, אזי אין לו שום קיום, מכיוון שאין לו קיום עצמי מחוץ לריבונו של עולם. אבל באמת כל יסוד הקיום של עם ישראל, ובעצם של כל אדם הוא - "רק כי הקיום לנו לו יתברך". בלילה אחד הפסיק ריבונו של עולם לקיים את המצרים. ריבונו של עולם לא צריך להמית כדי שתמות, אלא הוא פשוט צריך להפסיק להחיות אותך, להפסיק לקיים אותך. באותו לילה של העדר, זמנו של החושך, ריבונו של עולם הפסיק את הקיום של בכורות מצרים ואילו קיומנו נמשך כי ריבונו של עולם המשיך לקיים אותנו. לכן את קרבן פסח אוכלים בלילה, כי האכילה בלילה מורה על כך שאין לנו קיום עצמי, ושכל קיומנו וחיותנו מאיתו יתברך.

העיקרון הזה מופיע בכל החיים, שבמשמעותם העמוקה ובתפקידם, אין בהם אני, אלא האני הוא ריבונו של עולם. הרב ב"עולת ראייה" מבאר את פתיחת היום של היהודי באמירת "מודה אני". בשחרית אדם פותח את היום באמירה של "מודה אני לפניך". קודם כל אומר האדם "מודה" ורק אח"כ אני. כשאדם מתחיל את היום במודה, המשמעות היא שהוא מכיר בזה שכל הקיום שלו, שעצם העובדה שהוא קם בבוקר ופתח את העיניים, זה מאתו יתברך וממילא כל מה שהאדם הולך לעשות כל היום מכוון לעבודתו יתברך. אומר הרב שברגע שאמרת מודה אז אתה יכול גם להגיד אני, אם אתה מתכחש למודה אז אתה גם מתכחש לאני שלך, כי אין דבר כזה אני בלי ריבונו של עולם. וזה מה שהמהר"ל בעצם אומר על זמן האכילה. אתה אוכל את הקרבן בלילה, בזמן של העדר, וכך אתה מורה על כך שכביכול לא

היית אמור להיות פה. אין לי קיום עצמי אלמלא ריבוננו של עולם החליט בלילה הזה, בחצות הלילה, לקיים אותנו.

בבית אחד

אומר המהר"ל: "ואינו נאכל רק בבית אחד כל זה שתהיה העבודה מיוחדת ולא תהיה מחולקת". שוב חוזר כאן אותו היסוד, אל תתחיל לאכול כשאתה עובר מבית לבית, אלא תאכל בבית אחד. עבודת הייחוד מתקיימת בקורבן, בזמן וגם במקום - רק בבית אחד.

על מצות ומרורים יאכלוהו

"ונאכל על מצות ומרורים" - עכשיו יש ריבוי, מצות ומרורים, עד עכשיו הכל היה אחד, פתאום הכניסו פה מצות ומרורים.

גם זה מפני שאשר אליו העבודה הוא אחד לגמרי ומי שהוא אחד גמור יש בו כח על שני הפכים מפני שהוא כולל הכל, ולכן נאכל הפסח על מצה ומרור המצה הוא בשביל החירות המרור הוא בשביל השעבוד כמו שיתבאר בסמוך והם שני דברים הפכים, שמפני שהוא אחד גמור הוא המוחץ והוא הרופא וממנו שני הפכים דבר זה מצות פסח שנאכל על מצות ומרורים.

ניתן לשים לב למילה נוספת שלא הופיעה קודם. לאורך הדרך המהר"ל דיבר על הביטוי "אחד", עכשיו נוסף פה הביטוי "אחד גמור". בפתחה הבנו את עניינו של האחד ואמרנו שהאחד מורה שאין שום דבר אחר שלא כלול בדבר הזה. הדבר הזה ניכר במיוחד דווקא על ידי הפכים. כלומר, עד עכשיו התבררה הנקודה שהכל אחד, ושאינ שום חילוק, אבל זה עדיין לא מספיק. בא ריבוננו של עולם ומצווה לאכול את קרבן הפסח על מצות ומרורים. אנו מצווים לקחת שני דברים שהם הפכים לחלוטין - המצה שעניינה זה הגאולה, החירות, והמרור שעניינו העבדות והשעבוד, ואת שניהם חייבים לאכול ביחד על קרבן פסח. הדבר הזה מורה על האחד הגמור, אחד ששני הפכים יכולים להיכלל בתוכו. דוגמה לכך היא אבא ובניו: יש בנים שדומים לאבא לגמרי, ולפעמים ישנם בנים הפוכים לחלוטין, אבל כולם בנים, כולם יצאו מאותו אב. דווקא הניגוד מורה שיש פה משהו עמוק יותר, פנימי יותר, משהו שמאחד את הניגוד הגלוי ומלמד שכולם שייכים באיזה שיוך פנימי ועמוק יותר אל המקור האחד שלהם. בכוחו של הריבוי ובייחוד של הריבוי ההפוך, להוביל ולהעמיק בהכרת האחד, כי אחדותו של האחד מתגלה יותר כאשר הוא מסוגל להכיל בתוכו גם דברים שנראים מבחוץ שונים אחד מן השני.

אכן רוב פרטי קרבן הפסח מכוונים אותנו להכרה באמת שהכל אחד על ידי סממנים אחדותיים. אבל האחד הזה לא היה שלם, לא היה אחד גמור, ללא המצות והמרורים. רק כאשר מתחברים שני הפכים, ומשתייכים לאחד, זה מגלה שהאחד הזה הוא לא סתם אחד מקרי אלא הוא אחד גמור, אחד עצמי, אחד שמכיל הכל ופונה אל הכל, כזה שיכול גם את ההפכים להפוך לדבר אחד.